

ALİ ARSLAN'IN “SERÇE 2” VE LEİLA ABOULELA’NIN “MİNARE” ADLI ROMANLARINDA GÖÇ VE GÖÇMENLİK

Mehmet CİHANGİR¹

Öz

Göç, insanla ilişkili bir kavramdır. Bu yüzden insanın olduğu her yerde göç önemli bir konu başlığıdır. Söz konusu eylem, mekânsal bir değişimi ifade eder. Bu bağlamda bir kişinin yaşadığı yerden ayrılması, ülkesinin içinden ya da dışından herhangi bir yere yerleşmesi göç hareketi olarak değerlendirilebileceği gibi bir kızın evlenip baba evinden ayrılması veya bir çocuğun dünyaya gelmesi de bir başka göç eylemi olarak düşünülebilir. Ayrıca bir kişi, tek başına yollara düşüp bir başka yere göç edebildiği gibi bir grup ya da topluluk da çeşitli gerekçeler kapsamında göç edebilir. Böylelikle göç, bireysel ve toplumsal yönlü bir olgu şeklinde tanımlanabilir. İnsanların yaşadıkları veya içinde büyüdükleri çevreyi bırakmalarının ve yeni bir ortama girmelerinin kolay olmadığı düşünüldüğünde göçün, bazı zorunluluklardan kaynaklı ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Dolayısıyla göçü, tek bir olgu ya da başlık üzerinden açıklamak mümkün değildir. Bu çerçevede iç ve dış göçler, zorunlu ve serbest göçler gibi pek çok başlık sayılabilir. Bu incelemede, Türk yazar Ali Arslan tarafından kaleme alınan “Serçe 2” ile Sudanlı yazar Leila Aboulela’nın kaleme aldığı “Minare” adlı eserler göç ve göçmenlik bağlamında irdelenecektir. Her iki romanda karakterlerin hangi gerekçelerle vatanlarından ayrıldıkları ve ne gibi beklenti ve hayallerle hedef topraklara göç ettikleri, vardıkları yerde beklentileri ile karşılaştıklarının ne kadar örtüştüğü ve yaşanan diğer süreçler incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelime: Göç, Göçmenlik, Serçe 2, Minare.

¹Dr., Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Diyarbakır, e-posta: mehmet-cihangir@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3894-191X

THE MIGRATION AND IMMIGRATION IN THEIR NOVELS NAMED ALI ARSLAN'S "SERCE 2" AND LEILA ABOULELA'S "MINARE"

Abstract

Migration is a human-related concept. Therefore, migration is an important topic, wherever there are people. This action states a spatial change. In this context, it can be considered as a migration action leaving the residence of a person, settling to a whichever place in or out of country, as well as, it can be considered as another migration action the marriage of a girl and leaving from father house or birth of a child. Besides, a person can immigrate to another place, departing alone, as well as, a group or community can immigrate because of various reasons. Thus, the migration can be defined in the form a phenomenon what be individual and social aspects. Thinking that it is not easy for people to leave environment in which they live or grow up and enter to a new atmosphere, it can be claimed that migration happens because of some necessities. Therefore, it is not possible to explain the migration by way of a single phenomenon or topic. In this context, it can be counted many topics such as internal and external migrations, compulsory and free migrations. In this study, it will examine in the context of migration and immigration works named "Serçe 2" what written by Turkish writer Ali Arslan and "Minare" what written by Sudanese writer Leila Aboulela. In both novels, it will be studied to examine why the characters left from their homeland, with which expectations and dreams they migrated to the target country, at what degree it can be met their expectations at where they came and other processes what occurred.

Keywords: The Migration, The Immigration, Serçe 2, Minare.

GİRİŞ

Göç, insanla ilişkili bir kavramdır. Bu yüzden insanın olduğu her yerde göç önemli bir konu başlığıdır. Söz konusu eylem, mekânsal bir değişimi ifade eder. Bu bağlamda bir kişinin yaşadığı yerden ayrılması, ülkesi içinden ya da dışından herhangi bir yere yerleşmesi göç hareketi olarak değerlendirilebileceği gibi bir kızın evlenip baba evinden ayrılması veya bir çocuğun dünyaya gelmesi de bir başka göç eylemi olarak düşünülebilir. Ayrıca bir kişi, tek başına yollara düşüp bir başka yere göç edebildiği gibi bir grup ya da topluluk da çeşitli gerekçeler kapsamında göç edebilir. Böylelikle göç, bireysel ve toplumsal yönlü bir olgu şeklinde tanımlanabilir.

Burada bir detayın altını çizmek gerekir. Göç, insan merkezli bir özelliğe sahiptir ve "insan, bulunduğu mekândan başka bir mekâna geçiş yaparken sahip olduğu tüm kültürel, sosyal, siyasal, ekonomik, dinî değerleri de beraberinde taşımaktadır" (Çiçek & Taylan, 2021, s. 225). Verilen bu açıklamayla benzer içerik taşıyan bir başka yaklaşımın Mehmet Aydın tarafından da dile getirildiği görülür: "Emek kaynağı, güç kaynağı insan olduğu için; insan sadece bedeniyle, uzmanlığıyla iş üreten bir varlık değil ama aynı zamanda kültürü olan, değerleri olan, medeniyeti olan bir varlık. Onlarla birlikte seyahat ediyor. Onlarla beraber gittiği yere yerleşiyor" (Aydın, 2006, s. 201). Dolayısıyla insanın yaşadığı veya içinde büyüdüğü çevreyi

birakmasının ve yeni bir ortama girmesinin gerektirdiği uyum sağlayabilme, adapte olabilmek çerçevesinde konu ele alındığında göçün icra edilmesi kolay bir eylem olduğu düşünülmemelidir.

Bu bağlamda söz konusu hareketin çeşitli zorunluluklardan kaynaklı ortaya çıktığı söylenebilir. Bahsi geçen durum, göç eyleminin farklı farklı başlıklara ayrılmasında da önemli bir faktördür. Dolayısıyla göçü, tek bir kavram ya da başlık üzerinden açıklamak mümkün değildir. Genel anlamda göç şöyle tanımlanabilir:

“Nüfusun birey, aile, grup ya da topluluklar biçiminde yaşadığı yeri, doğal ve doğal olmayan etkenlere dayalı olarak yer değiştirmesi olarak tanımlanır. Göç, bir yerleşim biriminden, gruptan ya da siyasal sınırları belirgin bir toprak parçasından başka bir birime doğru, kısmen sürekli birey ve kitle hareketidir” (Gürbüz, 2006, s. 211).

Verilen açıklamada göç, bireysel ve toplumsal bir konu olarak ele alınmakta ve eylemin gerçekleşmesine hem doğal hem de doğal olmayan faktörlerin neden olduğuna vurgu yapılmaktadır. “Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük”te ise göç; “ekonomik, toplumsal, siyasî sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma” (Türkçe Sözlük, 2011, s. 954) şeklindeki ifadelerle tanımlanmaktadır. Alıntılanan her iki açıklama kapsamında göçün, bireysel ve toplumsal yönünün olduğu, çok çeşitli sebepler etrafında biçimlendiği, hareketin tek bir faktör ve başlığa sıkıştırılmadan disiplinlerarası bağlamda incelenmesi gerektiği söylenebilir.

1. SERBEST/İSTEĞE BAĞLI VE ZORUNLU/ZORLA GÖÇ

Göçün temelinde farklı farklı nedenler bulunduğu özellikle vurgu yapmak gerekir. Söz konusu nedenler, göçün eyleme dönüşme sürecinde önemli bir rol icra eder. Bu durum, kavramın kendi içerisinde çeşitli sınıflandırmaya gidilmesini zorunlu kılar. Dolayısıyla, nedenlerin kaynaklık ettiği etkiye bakmak suretiyle göçler serbest/isteğe bağlı ve zorunlu/zorla göçler şeklinde sınıflandırılabilir. Abdullah Saydam serbest/isteğe bağlı göçü şöyle açıklar: “Göçmen gideceği yeri, zamanı ve şartları kendisi tayin etmektedir. Göç etmediğinde canına ve malına yönelik ağır saldırılar olmayacağını bilmektedir. Sırf mevcut yaşama standardını daha da yükseltmek için bu yolu seçmektedir” (Saydam, 2010, s. 3-4).

Bu kapsamda isteğe bağlı göç hareketlerinde kişinin özgür iradesiyle alacağı kararın önemli olduğu söylenebilir. Zorla/zorunlu göç ise “doğal ya da insan yapımı nedenlerden dolayı içerisinde yaşama ve refaha yönelik tehditleri de içeren bir zorlama unsuru bulunan göç

hareketini tanımlamak için kullanılan genel bir terim" (Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü, 2009, s. 69) sözleriyle açıklanır. Zorunlu göçün temelinde bir baskı ve adından da anlaşılacağı üzere bir zorlamanın olduğu ifade edilebilir. Bahsi geçen göç eylemi aynı zamanda, "sınır ötesi insan hareketlerinin devletler tarafından kontrol edilemeyen ve gözetlenemeyen kısmı" (Atasü-Topçuoğlu, 2015, s. 501) şeklinde açıklaması yapılan düzensiz göç hareketlerine de kaynaklık edebilmektedir.

Zorlama ya da zorunlu göç hareketi sürgün olarak da isimlendirilebilir. Yaşar Bağ, sürgünü; "insanların, toplu olarak zorla topraklarından çıkarılıp başka yerlere gönderilmesi" (Bağ, 2001, s. 214) olarak tanımlarken; Nesime Ceyhan Akça ise kavramı; "kişilerin yahut kitlelerin üzerinde fazla düşünme şansının olmadığı bir tür göç" (Akça, 2015, s. 577) şeklindeki cümlelerle ifade etmeye çalışır.

Dünya üzerinde göçler, isteğe bağlı bir şekilde gerçekleşebildiği gibi zorunlulukların kaynaklık ettiği göçler de yaşanabilmektedir. Bir başka ifadeyle, kişi veya toplum kendi iradesiyle göç edebildiği gibi söz konusu kimse ya da grubu göç etmek zorunda bırakan faktörlerin de var olduğu söylenebilir. Bu bağlamda sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel, coğrafi ve benzeri daha pek çok faktör, göçün eylemsel boyut kazanmasında önemli nedenler olarak sayılabilir. Mesela kişi, kendisini sosyal, kültürel vb. açıdan geliştirmek amacıyla mı göç ediyor, yoksa söz konusu kimse savaş, çatışma, kuraklık gibi nedenlerden dolayı mı yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalıyor?

Bu sorulara verilecek cevap, göçün yapılma gerekçesine ve aynı zamanda zorunluluk durumunun anlaşılmasına katkı sağlar. Söz konusu durum şöyle örneklendirilebilir. Mesela, alacağı eğitimin veya çalışmaya başlayacağı işin gelecek yaşamında kendisine katacağı kazanımları önceleyen bir kişinin göç etmesine yol açan güdü ile savaş nedeniyle ülkesini terk eden/etmek zorunda kalan kimsenin taşıdığı güdü doğal olarak farklılık gösterecektir. Söz gelimi, İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'ya işçi olarak giden Türklerin, vatanlarından ayrılma nedenlerinin yaşamsal kaygılar olmadığı, ekonomik anlamda daha fazla kazanım sağlama hedefiyle Almanya'ya göç ettikleri söylenebileceken; Suriye, Yemen gibi iç savaşların yaşandığı devletlerden göç eden insanlarda en önemli saikin hayatta kalma olduğu ifade edilebilir.

Savaş, çatışma, kuraklık gibi faktörlerin göçe olan etkisi de değişiklik gösterebilmektedir. Mesela, savaş ve çatışmanın yıkıcı etkisiyle kuraklığın yol açtığı etkilerin farklı sonuçları olan göçleri tetikleyeceği düşünülebilir. Bazı yerlerde ise insanlar göç etmek zorunda bırakılmakta, bir başka ifadeyle yaşadıkları topraklardan sürgün edilmektedirler. Söz gelimi 1984 ve 1989'lu

yıllarda Bulgaristan’da yaşayan Türkler, Bulgaristan idaresinin “Yeniden Doğuş” ve Büyük Gezi” politikaları kapsamında kültürlerinden koparılmak amacıyla asimilasyonist baskılara uğramışlar ve zorunlu/zorla göçe tabi tutulmuşlar, bir diğer ifadeyle sürgün edilmişlerdir (Baklacioğlu, 2013, s. 61-75). Dolayısıyla, gerek zorunlu gerekse serbest göçlerin çok çeşitli özellikler taşıdıkları ve hatta söz konusu kavramların kendi içlerinde de farklı farklı nedenler çerçevesinde çeşitli alt başlıklara ayrıldıkları söylenebilir.

2. GÖÇ NEDENLERİ

İnsanların göç etmelerinde ya da göç kararı almalarında sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik, coğrafi ve benzeri çok çeşitli gerekçeleri vardır. Bazıları için bu gerekçeler zorunlu göç etmeyi, bulunulan yeri terk etmeyi gerektirirken; kimileri için daha az zorunluluk taşıyabilmekte ve kişinin göç etmesini gerektirecek bir durumdan uzak olabilmektedir. Bazen yaşanan coğrafyanın sosyal, siyasal istikrarsızlığı göçleri tetiklerken; kimi zaman kuraklık, tarımsal alan yetersizliği gibi coğrafi nedenler de burada yaşayan insanları farklı bölgelere göç etmek zorunda bırakabilmektedir. Dolayısıyla kaynak topraklardaki gerekçesi çeşitli sorunlar, kişi ya da kişilerin buradan ayrılmalarına neden olabilmektedir.

İnsanların yaşadıkları yerden, buldukları çevreden ayrılmalarına, yeni bir ortama girme kararı almalarına sadece kaynak ülkenin yol açtığı söylenemez. Bir başka ifadeyle, göç etme kararı alan kişi veya kişilerin, yaşadıkları yeri terk etmelerine kaynaklık eden faktörlerin yanı sıra gidilmesi planlanan, yaşanılması düşünülen coğrafyanın da göçmeni kendine çeken yönlerinin olduğu/olacağı muhakkaktır. Böylesi faktörler göç etmeyi planlayan kişi ya da grupların beklentilerine göre değişiklik gösterir. Söz gelişi, bazıları için gidilmesi planlanan yerdeki iş olanakları ön planda yer alırken; kimileri için huzur, güven, emniyet gibi nedenler daha fazla öne çıkabilir; başka birileri için ise gidilecek bölgede daha iyi eğitim fırsatlarının olması çekici bir faktör olarak gelebilir.

Bu bağlamda insanları göçe iten ve çeken faktörlerden bahsedilebilir. Cemal Öztaş ve Eyüp Zengin’in, “bireylerin doğdukları ve alışkın oldukları yaşam tarzını bırakarak göç kararı almasına neden olan etkenlere itici faktörler, göç etmek üzere karar verilen yerin cazibelerine ise çekici faktörler” (Öztaş & Zengin, 2006, s. 67) şeklinde açıkladığı söz konusu nedenler, göçün eylemsel boyut almasında önemli unsurlardır. İtici ve çekici faktörlerin göçle olan ilişkisine şöyle bir yaklaşımla vurgu yapılabilir:

"Göçün nedenleri olarak kabul edilebilecek itici ve çekici faktörler bireysel ve toplumsal göç hareketlerinin temel tetikleyicisidirler. İtici faktörler birden fazla alt başlığa sahip olduğu gibi çekici faktörler de benzer bir durum içerisinde yer almaktadırlar. Her iki olgu birbirine mütakabil kuvvetler olarak özetlenebilir. Bunlar doğru orantılı bir korelasyon içerisinde yer almaktadırlar. Böylece her iki kuvvetten birinde meydana gelebilecek değişimin göçün olabilirliğini doğrudan etkileme gücüne sahip olduğu söylenebilir. Söz gelimi itici veya çekici kuvvette meydana gelebilecek bir gerileme göçün gerçekleşmeme ihtimalini artırırken, tam tersine itici veya çekici kuvvetten herhangi birinde oluşacak fazlalaşma göçün yapılma durumunu daha kesin bir hale getirebilir" (Cihangir, 2020, s. 11).

Açıklamadan da anlaşılacağı üzere göç, itici ve çekici faktörlerle önemli oranda ilişki halindedir. Özetle, her bir kişi ya da topluluğun kendi konumuna göre şekillenen göç gerekçelerinin varlığından bahsedilebilir. Kaynak topraklardaki gerekçesi çeşitli sorunlar, kişi ya da kişilerin buradan ayrılmalarına neden olabilirken; gidilmesi planlanan toprakların onlara buldukları yerden sosyal, kültürel, ekonomik vb. açıdan daha fazla kazanım sağlayacağıyla ilgili beklentiler de göç hareketlerinin önünü açabilmektedir. Bu kapsamda itici ve çekici faktörler, göçün olabilirliğine etki eden önemli gerekçelerdir.

3. GERİ DÖNÜŞ

Göç, çeşitli süreçleri olan bir eylemdir. Bu yüzden kişinin göç etmesiyle veya bulunduğu yeri değiştirmesiyle son bulan bir hareket değildir. Mesela kişinin hedef yerlerle ilgili kurduğu hayaller ve beklentiler, söz konusu topraklara ulaşmayla birlikte ters yüz olabilmekte, kısaca umulan ile bulunanın birbirini karşılamadığı görülebilmektedir. Böyle bir durum ise göçmenin huzursuz ve mutsuz olmasına, göç etmekten dolayı pişmanlık duymasına ve tekrar geri dönme planları yapmasına yol açabilmektedir.

Göçmenlerin geri dönme planları yapmasında ya da geri dönmelerinde sadece hedef topraklardan beklentileriyle karşılaştıklarının örtüşmemesi tek faktör değildir. Vatanı olan özlem, sıla hasreti gibi nedenler de onların topraklarına geri dönmek istemelerine kaynaklık edebilmektedir. Bazen akrabalara, kimi zaman komşu ve yaşanan çevreye, bazı zamanlar ise ait olunan coğrafya ve kültüre karşı duyulan özlem göçmenlerin hedef topraklardaki uyumunu bozabilmekte ve onların geri dönüş planı yapmasına neden olabilmektedir.

Ev sahibi ülke vatandaşlarının göçmenlere ilgisiz kalması, her iki toplum arasında ilişkilerin sınırlı bir çerçevede olması da göçmenlerin ruh dünyalarına olumsuz yansıtılabilmekte ve bu durum onların huzursuz ve mutsuz olmalarına yol açabilmektedir. Böylesi sorunların da

göçmenlerde vatanlarına, ait oldukları topraklara geri dönme duygularını depreştirebilmektedir. Ayrıca, çocukların alacakları eğitimle ilgili endişeler, ait olunan toplumun sosyal ve kültürel özelliklerinin doğal ortamında çocuklara kazandırılması gibi konular da göçmenlerin kaynak topraklara geri dönmelerine neden olabilmektedir. Dolayısıyla, hedef topraklarda umulan ile bulunanın örtüşmemesi, vatana özlem, sıla hasreti, çocukların eğitim konusu, çocukların ait oldukları kültürel özellikleri tanınmaları gibi farklı farklı pek çok gerekçenin göçmenin geri dönme planları yapmasına ve geri dönüş kararı alıp vatanında yaşamını devam etmek istemesine kaynaklık edebilmektedir.

Bütün bu sayılanlara rağmen göçmen kaynak topraklara geri dönemeyebilmektedir. Kaynak bölgede sıkıntıların bitmemiş olması, dönülecek yerin can ve mal güvenliğinin olmaması ya da söz konusu kişiye ülkesine girişte izin verilmemesi, vatanına girmesi durumunda karşılaşılabileceği cezaî müeyyideler, kendisine uygulanması olası çeşitli yaptırımlar, sosyal, siyasal, kültürel uyum sorunları gibi daha birçok faktör göçmenlerin topraklarına geri dönüş yapabilmesine imkân vermeyebilmektedir. Dolayısıyla kaynak ülkeye geri dönüş, her ne kadar göçmen merkezli bir durum olarak görülse de göçmeni aşan boyutlarının da olduğu göz ardı edilmemelidir.

4. ALİ ARSLAN'IN “SERÇE 2” VE LEİLA ABOULELA'NIN “MİNARE” ADLI ROMANLARINDA GÖÇ VE GÖÇMENLİK

Bu incelemede, her iki romanda karakterlerin hangi gerekçelerle vatanlarından ayrıldıkları ve ne gibi beklenti ve hayallerle hedef topraklara göç ettikleri, vardıkları yerde beklentileri ile karşılaştıklarının ne kadar örtüştüğü ve yaşanan diğer süreçler göç ve göçmenlik bağlamında irdelenmeye çalışılacaktır. İki eser şöyle özetlenebilir; Türk yazar Ali Arslan tarafından kaleme alınan “Serçe 2”de Serçe adlı karakter, Türkiye’de çeşitli sorunlar yaşar ve bu sorunlara çözüm yolu olarak Almanya’ya göç etmeyi planlar. Böylelikle, kendisinin Almanya’da daha fazla para kazanacağını ve ekonomik açıdan rahatlayacağını yanında çocuklarının da iyi bir eğitim alacaklarını ve güzel birer meslek sahibi olacaklarını düşünür.

Böylesi beklenti ve hayallerle Serçe, işçi olarak kabul almayı başardığı Almanya’ya gider ve bir fabrikada çalışmaya başlar. Ancak, çalıştığı fabrikadaki iş koşullarının ağırlığı, ikamet ettikleri ortamın sosyal bakımdan zorlukları Serçe’de hayal kırıklığı meydana getirir. Ayrıca, çocuklarının burada yaşadığı çok çeşitli sıkıntılar, Serçe’nin daha fazla mutsuz olmasına yol açar. Almanya’ya çeşitli beklentilerle gelen çevresindeki diğer Türk işçilerinin de yaşadıkları

zorluklar, karşı karşıya geldikleri sorunlar da Serçe'nin yaşadıklarından farklı değildir. Bütün bunlar, onların Almanya'ya gelmiş olmaktan pişmanlık duymalarına ve vatanlarına geri dönme planları yapmalarına neden olur. Fakat vatanlarına geri dönmenin de farklı sorunlara yol açacağı endişesiyle buldukları Avrupa topraklarında yaşamlarını devam ettirmeye çabalarlar. Sudanlı yazar Leila Aboulela'nın kaleme aldığı "Minare" adlı romanda ise yaşanan siyasal olaylar nedeniyle Necva ve ailesinin ülkelerinden göç etmek zorunda kalmalarına ve gittikleri hedef ülkede karşı karşıya kaldıkları sıkıntılara vurgu yapılır. Sudan'da devletin üst düzey yöneticisi olan Necva'nın babası, ülkede meydana gelen askerî darbe sonrası tutuklanır ve ailenin geri kalan fertleri acil bir şekilde İngiltere'ye kaçmak zorunda kalır. Ancak, aile İngiltere'de uyum sorunları yaşar. Özellikle Necva, ülkesini ve babasını terk etmenin verdiği ruhsal sıkıntılar nedeniyle daha fazla mutsuz olur. Ülkesine geri dönmeyi ve yaşamına Sudan'da devam etmeyi hayal eder. Ancak askerlerin ülke yönetiminde kaldıkları süre arttıkça Necva'nın vatanına geri dönmeyle ilgili kurduğu hayaller de yıkıma uğrar ve İngiltere'de yaşamaya devam etmek zorunda kalır.

4.1. Göç Nedenleri

Önceki satırlarda da vurgulandığı üzere, insanların ait oldukları topraklarından ayrılmaları zorunluluk derecesine göre farklılık gösterir. Bu durum göçün nedenleri kapsamında ortaya konulan genel bir yaklaşım tarzı olarak açıklanabilir. Nitekim incelemesi yapılacak -yukarıda çok kısa özeti paylaşılan- her iki romanda karakterlerin vatanlarını terk etmelerinin ya da ülkelerinden ayrılmak zorunda kalmalarının pek çok neden taşıdığı tespit edilmiştir.

4.1.1. Zorunlu/Serbest Göç

Öncelikli olarak her iki romanda işlenen göç hareketindeki zorunluluk durumunun hangi boyutlar taşıdığı, karakterlerin ülkelerinden gönüllü bir şekilde mi göç ettiklerinin veya göç etmek zorunda mı kaldıklarının anlaşılması kapsamında önem arz eder. Bu çerçevede incelemesi yapılan romanlarda işlenen göç konusunun, nedenler açısından birbirlerinden farklı özelliklerinin yanı sıra benzerlik taşıyan niteliklere de sahip oldukları tespit edilmiştir. Bahsi geçen durumun, karakterlerin vatanlarından ayrılmalarına etki eden önemli bir konu olduğu ileri sürülebilir.

"Serçe 2"de, fabrika servisini beklerken yanına gelen Türk işçinin "sen okumuş gibisin, memura benziyorsun, ne demeye buraya işçiliğe geldin?" şeklindeki sorusuna Serçe, her ne kadar cevap vermeyip sessiz kalmayı tercih etmiş olsa da kendi içinden şöyle düşünür: "Aptallığımdan! [...] Mis gibi kocam, mis gibi evim, ailem vardı; hepsi bana battı, şimdi buraya

geldim ve metal işçisi oldum. [...] Ben aptalın tekiyim” (Arslan, 2004, s. 366). Eserdeki diğer karakterlerin de çoğunlukla benzer yaklaşımlar içeren söylemler sergiledikleri görülür. Dolayısıyla gerek Serçe gerekse diğer göçmenlerin genel anlamda iş, emek göçü yaptıkları, gönüllü bir şekilde Almanya’ya geldikleri söylenebilir. Böylelikle, “Serçe 2” adlı romanda işlenen göç konusunun serbest göç kapsamına girdiği ifade edilebilir.

“Minare” adlı romanda işlenen göç eyleminin “Serçe 2”den farklılık arz ettiği görülür. Söz konusu eserden verilecek alıntılarla konu örneklendirilebilir. Mesela Necva karakterinin dilinden şöyle bir cümle dökülür: “Ömer ve ben yıkıldığımızın farkında bile değildik. Babamın tutuklandığının ertesi günü, acilen uçağa binmek zorunda kalmamızın şokunu atlatır atlatmaz, Ömer’le birlikte Londra’nın tadını çıkarmaya başladık” (Leila Aboulela, 2006, s. 57). Bu sözlerden, Sudan’da meydana gelen askerî darbe sonrasında babalarının tutuklandığı ve askerî yönetimin kendilerine de zarar verebileceği kaygısı taşıdıkları ve bu yüzden Necva ve kardeşi Ömer’in ülkeyi terk etmek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır.

Eserin bir başka bölümünde söz konusu korku ve endişeye ve bu durumun onları vatanlarını terk etmek zorunda bırakmasına Necva ile dayısı arasında geçen bir konuşma üzerinden ortaya konulur. Necva, “nasıl oluyor da Sudan’dan ayrılıp Kanada’ya gidebiliyorsun?” diye sorduğu dayısından acılı bir sesle şöyle bir cevap alır: “Buna göçmenlik deniyor. İstikrarsızlıklar ve koşullar beni bu noktaya getirdi.” Verilen yanıt Necva’nın “babamın başına gelenler, onu da tehlikeye atmıştı” şeklinde bir düşünce içerisine girmesine yol açar (Leila Aboulela, 2006, s. 122). Bu konuşmadan hareketle, Necva’nın dayısı Sudan’dan ayrılmamış olsaydı, tutuklanacağı ve hapsedileceği endişesi taşıdığı ve bu yüzden vatanından göç etmek zorunda kaldığı sonucu çıkarılabilir. Dolayısıyla, “Serçe 2”deki göçü, serbest göç; “Minare”de işlenen göç eylemi ise zorunlu göç olarak değerlendirilebilir.

4.1.2. İtici Faktörler

Göçe kaynaklık eden nedenler, aynı zamanda itici faktörler olarak da tanımlanabilir Her iki romandaki karakterlerin yaşadıkları yerlerden göç etmelerine kaynaklık eden çok çeşitli itici faktörlerden bahsedilebilir. Mesela, her iki romanda askerî darbelerin ülkeye ve topluma verdiği zararlara doğrudan ve dolaylı kurgularla vurgu yapıldığı görülür. Söz konusu eserleri incelemeye geçmeden önce şu noktaya dikkat çekmek lazım gelir. Gerek Türkiye’nin gerekse Sudan’ın siyasetine askerlerin darbeler yoluyla çok sık müdahalede buldukları bilinmektedir.

Türkiye’de meydana gelen Askerî darbelerle ilgili olarak, “27 Mayıs 1960 darbesi. 12 Mart 1971 Muhtırası. 12 Eylül 1980 darbesi. 28 Şubat 1997 post-modern darbesi. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi” (Akın, 2017: 1) gibi pek çok örnek verilebilir. Sudan’da da bu konuda benzer bir durum görülür. Mesela 1957 senesinde General Abbud’un, 1969’da General Ca’fer el-Nimeyri’nin, 1985’te Sivâr ez-Zeheb’in ve 1989’da General Ömer el-Beşir’in darbe yoluyla ülke yönetimine el koydukları tespit edilmiştir (Öğdür, 2010, s. 45). Görüldüğü gibi her iki ülkede askerlerin çok sık darbe yaptıkları ve silah zoruyla devlet yönetimine müdahil oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim incelenen her iki romanın çeşitli bölümlerinde askerî darbelere vurgu yapan kurgular okurlara sunulmuştur.

“Serçe 2”de Saffet Bey, işe gitmek için sabah evden çıktığında yolu askerler tarafından kesilir ve sokağa çıkmanın yasak olduğu kendisine iletilerek tekrar eve dönmesi istenir. Askerî darbeden habersiz olan Saffet Bey, evine geri döndüğünde komşusu Turgut Bey’le karşılaşır. Turgut Bey, onu evine davet eder ve henüz eve girmişken radyodan Saffet Bey şöyle bir duyuruya tanık olur: “Türk ordusu, memleketi maddi ve manevi çöküntüye götüren, anayasa dışı baskı idaresine son vermiş, milletin mukadderatını eline almıştır” (Arslan, 2004, s. 52-53).

Eserden verilen bu örnek, askerler tarafından ülkenin siyasal düzenine, yönetim sistemine yapılan müdahalelerin demokrasinin, kişi hak ve özgürlüklerinin olumsuz yönde etkileneceğini göstermektedir. Askerler tarafından getirilen sokağa çıkma yasağı, insanların en temel ihtiyaçlarını giderememelerine yol açacağı muhakkaktır. Nitekim romanda Saffet Bey, darbenin olduğu sabah işine bile gidememiştir.

Askerî darbelerin toplum üzerindeki olumsuz etkisine “Minare” adlı romanda da vurgu yapılmıştır. Necva ve Ömer’in annesi ağlayarak, korkudan dişleri gıcırda bir şekilde çocuklarının yanına gelir ve annelerinin bu durumu, doğal olarak çocuklar üzerinde korku meydana getirir. Annenin bu denli korkuya kapılmasının nedeni ülkede meydana gelen askerî darbedir (Leila Aboulela, 2006, s. 55-56). Dolayısıyla askerî darbeler, itici faktörler içerisinde göçe yol açacak önemli nedenlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Göç etmeye kaynaklık eden itici faktörlere her iki çalışmadan daha başka örnekler verilebilir. Söz gelimi, “Serçe 2”de “Tanrım, yoksulluk nedeniyle bu yabancı ülkeye geldik. İyi kulların olarak kalmak için, hırsızlık, uğursuzluk, namussuzluk yapmamak, alnımızın teriyle, anamızın aksütü gibi tertemiz para kazanarak yemek için taa buralara geldik, bunun hatırı için bizi bağışla” (Arslan, 2004, s. 393) şeklinde dile getirilen cümlelerden, kaynak ülkede ekonomik açıdan sorunlar olduğu, insanların temel ihtiyaçlarını gidermek için yeterli oranda ekonomik gelire sahip olmadığı, bu durumun söz konusu kişi veya kişileri topraklarından göç etmek

zorunda bıraktığı şeklinde bir çıkarıma yol açabilir. “Serçe 2”de, “benim Türkiye’de çalışmama izin vermeyen, çalıştırmaya kıyamayan adam, beni yalnız başıma Almanya’ya göndermeyi içine sindirmişti. Yoksulluk. Allah belasını versin!” (Arslan, 2004, s. 448) şeklinde dile getirilen sözler de göçmenin, ekonomik sıkıntılar nedeniyle topraklarından ayrılmak zorunda kaldığını düşündürür.

“Minare”nin farklı bölümlerinde de çeşitli söylemler üzerinden konuya gönderme yapıldığı tespit edilmiştir. Mesela ülkedeki toz ve kanalizasyon kokusuyla yasemin ve guavaların kokusunun birbiriyle savaştığına ve bunların birbirlerini bastırmış olduklarına dikkat çekilir (Leila Aboulela, 2006: 19). Bu tarz bir kurguda, ülkenin kentsel gelişim anlamında geri kaldığı ve bu durumun da göçe kapı açabileceği söylenebilir. Ayrıca Necva ile arkadaşı Enver arasında geçen bir konuşmada Necva, “mektubunda bir İngiliz gazetesinde çalıştığımı yazmıştın” şeklindeki sorusuna Enver “evet, boş zamanlarımda çalışıyordum. Sonra, gazeteyi kapattılar. Serbest basın diye bir şey yok” sözleriyle cevap verir (Leila Aboulela, 2006, s. 150). Bu ifadeler ülkede basının özgür olmadığı ve bunun, toplumun özgür haber almasına zarar verdiği bağlamında düşünüldüğünde, söz konusu durum da itici faktörlerden biri olarak sıralanabilir.

Eserde vurgulanan “dünyada ülkesini terk etmek zorunda kalan kişi sayısının en çok Sudan’da olduğundan söz ediyordu” (Leila Aboulela, 2006, s. 154) şeklindeki cümle, ülkenin yaşadığı sıkıntılara doğrudan bir gönderme olarak ele alınabilir. Özetle, her iki romanda karakterlerin devletlerinden ayrılmalarına yol açan itici faktörlere çeşitli kurgular üzerinden vurgu yapıldığı görülmüştür.

4.1.3. Çekici Faktörler

Her iki eserde karakterleri göç etmeye iten nedenlerin yanı sıra onları hedef topraklara çeken faktörlere de bakmak lazımdır. “Serçe 2”de Serçe karakteri, çocuklarının Avrupa’da okumasını, onların burada iyi bir eğitim almasını ve güzel birer meslek sahibi olmalarını arzu eder. Hatta çocuklarına böyle bir fırsat sunmayı o denli önemli görür ki “annenizin sayesinde sizin de elinize böyle bir fırsat geçecek. Tıpkı zengin çocukları gibi Avrupa okullarında okuyacaksınız. Kafanızı kullanın ve bunun değerini bilin” sözleriyle bu öneme dikkat çeker (Arslan, 2004, s. 328). Dolayısıyla, karakterin Avrupa’ya gitmesine kaynaklık eden çekici faktörlerden biri çocuklarının burada alacağı eğitimidir.

“Minare” adlı romanda –her ne kadar bahsi geçen eserdeki karakterlerin ülkelerinden ayrılmalarında temel nedenin askerî darbe olduğu ve bunun söz konusu kimselerde yaşamsal

kaygılar oluşturduğu ve bu yüzden ülkelerinden ayrıldıkları vurgulansa da- göç edilen hedef topraklara yönelik çekici faktörlere de dikkat çekildiği görülür. Enver adlı karakterin ağzından dökülen şu sözler Avrupa'nın çekici özellikleri bağlamında ele alınabilir: "Her şey düzenli. Herkesin yapacak bir işi var. Her şey yerli yerinde ve sistemli. İyi planlanmış bir sistem hem de. Metroyu seviyorum. Bir yere gideceğin zaman, en yakın istasyonu soruyorsun ve hemen oraya ulaşabiliyorsun" (Leila Aboulela, 2006, s. 146). Kısaca, her iki romanda göç edilen toprakların çekici özelliklerine doğrudan ya da dolaylı olarak dikkat çekildiği söylenebilir.

4.2. Beklentiler ve Gerçekler

Göç eylemi gerçekleşmeden önce yapılan planlamaların, kurulan hayallerin, arzu ve isteklerin, göçün gerçekleşmesi, göçmenin hedef topraklara varmasıyla birlikte yerine geldiği söylenemez. Ancak bu sonucun tüm göçmenler için aynı olduğu düşünülmemelidir. Bazıları hedef topraklarda beklentisi içerisinde buldukları arzularına kavuşabilirken, kimilerinin ise tersi durumla karşı karşıya kaldıkları söylenebilir. İncelenen eserlerde de bu konuda çeşitli kurgular yapıldığı tespit edilmiştir. "Serçe 2"de, Avrupa sınırına girmeleriyle birlikte "cennet burası olmalı!" diye düşünen Serçe, "işte Avrupa bu! İyi ki buraya gelmeye karar verdim. Artık buraya yerleşirim. Şu güzelliğe bak Allahım! Çocuklarımı burada okuturum" şeklinde kendi kendine söylenir. Hatta onun, daha henüz trenden inmeden geldik mi diye soran çocuğuna "gel dedi sevinçle. Gel annen seni nasıl bir ülkeye getirdi, gözlerinle gör. Cenneti başka yerde aramasınlar, cennet burada canım" şeklindeki ifadelerinden Avrupa'nın gelişmişliği ve yaşanabilirliği konusunda olumlu bir yaklaşım sergilediği anlaşılır (Arslan, 2004, s. 348).

Görüldüğü gibi Avrupa'ya gelmeden önce Serçe'nin ne denli peşin hükümlü bir yargı içerisinde olduğu, kurduğu hayallerin, düşlediği isteklerin, kısacası beklentilerinin öyle ileri bir boyut taşıdığı, henüz yolculuk devam ederken gerek kendi içinden geçirdiği sözlerden gerekse çocuğuyla olan konuşmasından ortaya çıkmaktadır. Ancak kurulan hayallerin, düşlenen beklentilerin, hedef topraklara ulaşma, buraya yerleşme, sosyal yaşama, iş hayatına girmeyeyle birlikte tersine döndüğü yine Serçe'nin dilinden okurlarla buluşur. Söz gelişi karakter, Almanya'da karşı karşıya kaldığı çalışma ortamının ve şartlarının ağırlığından şikâyet eder, böylesi yaşanması zor, katlanması tahammülsüz ağır şartların Avrupa'da olmaması gerektiğini düşünür ve dile getirir. Nitekim kızı Beser'in "anne sen buraya çalışmaya gelmedin mi?" şeklindeki sorusuna Serçe şöyle cevap verir:

"Çalışmaya geldim ama böyle değil! Nasıl bir işte çalışmak istediğimi bile sormadılar! [...] Böyle istemedim. Sadece çalışmaya, bu yurt ile metal fabrikası arasında dönüp duran bir beygir olmaya gelmedim! Burada çalışacağım, burada çocuklarımı

okutacağım ve burada insan gibi yaşayacağım diye geldim. Üç beş sene dolap beygiri gibi kullanacaklar, sonra cebine üç beş kuruş para, hadi geriye!” (Arslan, 2004, s. 365)

Karakter, çalıştığı iş yerindeki şartların ağırlığından şikâyetinde bulunduğu gibi burada kendisine gelecek de görememekte, iş bitince ise ülkesine geri gönderileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla, hedef topraklardaki çeşitli sorunların Serçe’de hayal kırıklığı meydana getirdiği, umduğu/hayalini kurduğu Avrupa’yla karşılaştığı/yaşamaya başladığı Avrupa’nın birbiriyle örtüşmediği ve bu durumun ise onu bunalım geçirecek bir vaziyete getirdiği anlaşılmaktadır. Annesinin içinde bulunduğu olumsuz ruh halini gören kızı Beser, “sen kötü bir şey yapmak istemedin ki anacığım. [...] Sen bizim için hep en iyisini yapmak istedin. Sen buranın böyle olduğunu bilmiyordun ki!” şeklindeki sözlerle annesini sakinleştirmeye ve onun içine girdiği olumsuz ruh halini düzeltmeye çabalar (Arslan, 2004, s. 513).

Çocuklarının eğitimini Avrupa’da almaları, güzel bir meslek sahibi olmaları konusunda hayalleri olan Serçe’nin bu anlamda da beklentisine ulaştığı söylenemez. Almanya’da okula gitmeye başlayan Adil, Almanca bilmediği için okuldaki Alman öğrenciler tarafından alay konusu olur ve bu durum onun mutsuz olmasına yol açar. Serçe’nin, oğlu Adil’e okuluyla ilgili sorularından sıkıntı anlaşılır. Özellikle dil bilmemesi, Adil’in okulunda mutsuz olmasının ana nedenlerinden biridir. Nitekim bir keresinde Adil, annesine okuluyla ilgili şöyle bir sitemde bulunur: “Öğretmen, benim Almanca bilmediğimi bile bile bana sorular soruyor ben de pel pel bakıyorum tabii. Öteki çocuklar da gülüyorlar. Ben okula gitmeyeceğim anne, onların eğlencesi olmak istemiyorum!” (Arslan, 2004, s. 431-433).

Verilen açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Serçe’nin, Avrupa’ya gelmesine kaynaklık eden beklentilerinin/kurduğu hayallerinin, burada yaşamaya başlamayla birlikte yıkıldığı, umduğuyla bulduğunun birbirleriyle örtüşmediği görülmektedir. Bu satırlardan hareketle onun, Avrupa’ya geldiğine pişmanlık duyduğu söylenebilir. Nitekim bazı zamanlar Serçe’nin bu pişmanlığı doğrudan ifade ettiği ve “keşke doktor muayenesi sırasında vazgeçseydim” diye içinden kendi kendisine sitem ettiği de tespit edilmiştir (Arslan, 2004, s. 372).

“Minare” adlı romanda da beklenti ile karşılaşılan arasında ortaya çıkan kopukluğa dolaylı gönderme içeren yaklaşımların var olduğu söylenebilir. Mesela, Necva’nın kardeşi Ömer henüz Sudan’da yaşadığı dönemlerde arkadaşlarının çeşitli gerekçelerle İngiltere’ye gitmelerini, bir kazanım ve fırsat olarak değerlendirir ve “biz burada kasılı kaldık” şeklindeki cümlelerle kendisinin Avrupa’ya gidememiş olmasına karşı tepkisini dile getirir (Leila Aboulela, 2006, s. 29).

Ömer'in verdiği tepki, onun İngiltere'ye olan hayallerini ve beklentilerini göstermektedir. Ancak Sudan'da meydana gelen askerî darbe sonrası İngiltere'ye kaçtıktan sonra gerek Ömer gerekse ailenin diğer fertleri önemli sorunlar yaşar. Söz gelimi Necva, yaşadığı ekonomik sıkıntılar nedeniyle bir ailede hizmetçi olarak çalışmaya başlar ve "şimdi resmen, saat ücretiyle çalışan bir gündelikçi olmuştum" sözleriyle yaşamaya başladığı İngiltere'deki durumuna dikkat çeker (Leila Aboulela, 2006, s. 229). Kısaca, her iki romanda karakterlerin hayalinde yer alan olumlu Avrupa düşüncesinin ve bunun yol açtığı beklentilerin, burada yaşamaya başlama ve çeşitli sorunlara maruz kalma ile birlikte olumsuz bir biçim aldığı ve karakterlerde hayal kırıklığı meydana getirdiği görülmüştür.

4.3. Gurbet - Ayrılık - Özlem

Göç eyleminin bulunulan yeri terk etme, alışkın olunan çevreden ayrılma gibi özelliklerinin olması beraberinde gurbet duygusunu, ayrılığı ve özlemi getirir. Nitekim bu başlıkların her iki romanda yansımaları vardır. "Serçe 2"de Nadire adlı karakter, yaşadıkları pansiyondan kendine özel eve çıkmayı ve böylece Türkiye'de bulunan eşini de yanına alıp mutlu olmayı hayal eder (Arslan, 2004, s. 448). Görüldüğü gibi karakter, kaldığı barınaktan çıkmak, bir ev kiralamak ve hayat arkadaşının Türkiye'den gelmesini sağlayıp onunla birlikte Almanya'da yaşamını devam etmek suretiyle eşine olan özlemini dindireceğini hayal etmektedir. Bu duygular, bahsi geçen kimsenin ailesine karşı hissettiği özlemin birer yansıması olarak okunabilir.

Söz konusu eserden bu konuda verilecek bir diğer örnek Serçe ile Fahri Baba karakteri arasında meydana gelen bir diyalogdur. Fahri Baba, Almanya'daki Türk işçilerin sorunlarını dinleyen ve onlara yardımcı olan bir karakterdir. Bu yüzden Almanya'daki pek çok Türk işçi Fahri Baba ile temas halindedir. Nitekim Serçe de çeşitli vesilelerle Fahri Baba'yla görüşmektedir. Bir keresinde her iki karakter kendi aralarında konuşurlarken konu ait oldukları topraklara gelir. Fahri Baba gözleri ıslak bir şekilde "bizim ülkemizde de şimdi kar yağıyordur [...] Her yan bembeyazdır. Munzur, karlı dağların arasından gürül gürül akıyordur" şeklinde ifadeler kullanır. Fahri Baba'nın vatanından bahsederken ağlaması karşısında Serçe şaşkınlık yaşar ve kocaman adamın ağlamasını hayretle karşılar (Arslan, 2004, s. 463). Türkiye konuşulurken Fahri Baba'nın duygusallığa kapılması, gözlerinden yaşlar akması, onun Almanya'da yaşadığı gurbet duygusunu ve vatanına olan özlemini göstermektedir.

"Minare"de de çeşitli karakterler üzerinden gurbet duygusu, ayrılık ve özlem konuları işlenir. Necva'nın annesi, Sudan'daki askerî darbeden sonra ülkesini terk etmiş ve İngiltere'ye yerleşmiştir. Eşinin gözaltında alındıktan sonraki süreçte anne, onun durumundan habersiz kalmış ve hayat arkadaşını Sudan'da bırakıp İngiltere'ye geldiği için olumsuz bir ruh haline

girmiştir. Bu durum annede istenmeyen psikolojik sonuçlar doğurur. Mesela, hiçbir sebep yokken ağlamaya başlaması, onun içinde bulunduğu olumsuz ruh halinin birer yansıması olarak eserde vurgu yapılır (Leila Aboulela, 2006, s. 57-60) Annenin bu ruh hali, eşini Sudan’da yalnız başına terk etmenin verdiği vicdanî rahatsızlıktan ve ayrıca hayat arkadaşına olan özleminden kaynaklandığı söylenebilir.

Eserde, vatanından ayrı yaşamının verdiği özlemin yansımaları Necva’da da görülür. Necva’nın bu durumuna romanın farklı bölümlerinden örnekler verilebilir. Mesela, İngiltere’de olduğu bir akşam Necva, rüyasında çocukluk günlerini görür. Bu rüyada Sudan’dadır ve evinde hastadır, ayrıca erkek seslerinden dolayı uyuyamamaktadır. Bu yüzden sessiz bir oda arzulamaktadır (Leila Aboulela, 2006, s. 73-74). Necva, bir başka zaman ise hayalinde annesini canlandırır ve romanda şöyle bir kurguyla Necva’nın hayali dile getirilir:

“Annemi hayalimde canlandırdım. Hartum’daki haliyle hayat dolu ve canlıydı. Üzerinde güzel bir tob, sokağa çıkarken, Musa arabasının kapısını açarken ya da odasında yatağının üzerinde otururken düşünüyordum. Annelerin yatağını ne kadar çok severdim. Aynanın karşında saçlarını tararken, boynuna parfüm sürerken, babamla sohbet ederken, aynadan bana kaşlarını kaldırırken ve babamla ilgili bir espriye beraber gülerken hayal ediyordum onu. Sonra babamı düşündüm. Giysilerine titizlenmesine, bıyığına, son seyahatinde aldığı yeni takımına gülerdik” (Leila Aboulela, 2006, s. 156).

Necva’nın böylesi rüyalar görmesi, annesini hayal dünyasında canlandırması onda, ayrılığın verdiği gurbet duygusuna, geçmiş günlere ve annesine olan özlemine bir işarettir. Dolayısıyla her iki romanda gurbet duygusunun, vatanından ayrı kalmanın meydana getirdiği ruhsal sıkıntıların, özlemin, sıla hasretinin karakterlerin dilinden ortaya konulduğu tespit edilmiştir.

4.4. Dikkate Alınmama/Değersiz Görülme

Göçmenlerin hedef topraklara gelmeden önce kurdukları hayallerin, beklentisine girdikleri düşlerin söz konusu bölgelere ulaşmayla birlikte ters yüz olabildiği, beklentilerle karşılaşılan gerçeklerin birbiriyle örtüşmemesinin göçmenlerde derin bir hayal kırıklığına yol açtığı tespit edilmiştir. Ayrıca hedef yerde göçmenlerin çalışma koşulları, onlara sunulan sosyal ortam, ev sahibi toplumun kendilerine olan ilgisizliği gibi daha pek çok faktör de göçmenlerin ruhsal durumlarına olumsuz etki eden nedenlerdir. Sayılan böylesi sorunlar, göçmenlerin kendilerini dikkate alınmayan ve değersiz görülen birer varlık olarak hissetmelerine, düşünmelerine yol açabilmektedir. İncelemesi yapılan romanlarda da bu bağlamda kurguların okurlara sunulduğu tespit edilmiştir.

"Serçe 2"de Beser, annesi Serçe'nin büyük umutlarla geldiği Almanya'da metal fabrikasında işçi olarak çalışmaya başlamasını kabullenememektedir. Onun, Avrupa'da böyle bir yaşamın içine girmiş olması karşısında üzülmemektedir. "Annesinin soylu duygular taşıyan bir kadın olduğunu [...] Buraya bir metal fabrikasında işçi olmaya değil, hanımefendi olmaya, seçkin bir kişi, Avrupalı olmaya gelmiş" olduğunu düşünmektedir (Arslan, 2004, s. 365).

Eserde, çalışma koşullarının yanı sıra yaşadıkları ülke vatandaşlarının kendilerine yönelik ilgisizliği de göçmenleri olumsuz etkilemektedir. Mesela, Noel tatilinde kaldıkları pansiyonun salonunda bir araya gelen Türk göçmenler arasında şöyle bir konuşma geçer:

- "Almanlar şimdi çocuklarıyla, kocalarıyla sıcacık evlerindedir. [...] Tatilin tadını çıkarıyorlar."
- "Biz olsaydık, bizim ülkemizde olsaydı, şimdi buraya bir sürü hediye, bir sürü yiyecek gelmişti."
- "Tabii.. Orada ailesiz, yalnız kadınlar oturuyor, gelin onlara ziyarete gidelim, yiyecek, hediyelik bir şeyler götürelim, mahzun kalmasınlar derdik. Bir tane gelen olmadı görüyor musunuz?"
- "Bakalım biz onlar için insan mıyız?"
- Doğru! Bir de bunu sormalı onlara! Bakalım biz onlar için insan mıyız?"
- "Biz onlar için sadece bir işçiyiz. Doldur bir yurdun içine, ver parasını çalıştır. Bizim de erkeklerimizin yanında olma isteğimizi anlamıyorlar; bizim de tatil günlerini erkeklerimizle, çocuklarımızla yuvamızda geçirmek istediğimizi anlamıyorlar" (Arslan,2004, s. 470-471).

Görüldüğü gibi göçmenler, Noel tatilinde Alman toplumu tarafından yalnız bırakılmaktan, kendilerine ilgi gösterilmemesinden şikâyetçidirler. Bu satırlardan, onların insanî yönden önemsenilmemeye, kendilerine değer verilmemesine ve birer makine gibi davranılmasına isyan eder bir tavır içerisine girdikleri anlaşılmaktadır. Benzer bir durumun "Minare"de de okurlara sunulduğu görülür: "Biz şimdi burada, bir zamanlar Sudan'daki Eritreli mülteciler gibiyiz" (Leila Aboulela, 2006, s. 161) şeklinde dile getirilen sözler, İngiliz toplumunda yaşayan Sudanlı göçmenlere değer verilmemesinin ve umursanmamasının birer yansımasıdır. Romanda, Sudan'a göç etmiş Eritreli mültecilerle İngiltere'ye göç etmiş Sudanlılar arasında ilişki kurulmuş ve böylelikle konu daha net anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla incelemesi yapılan her iki romanda göçmen karakterlerin gittikleri hedef topraklarda istedikleri ya da

ihtiyaç duydukları değeri görmedikleri, bu durumun ise onlarda olumsuz etki meydana getirdiği söylenebilir.

4.5. Yalnızlık ve Bunalım

Göçmenlerin vatanlarından ayrılmaları, dost ve arkadaşlarından uzak kalmaları, onların göç ettikleri yerlerde yalnızlık çekmelerine, yıpranmalarına ve hatta söz konusu yalnızlıktan dolayı bunalım geçirecek bir duruma düşmelerine yol açabilmektedir. “Serçe 2” de Cemile karakteri, Serçe’yle olan konuşmasında “çok zor Serçeciğim, yabancı bir ülkede sahipsiz olmak çok zor! Ben geldiğimde, tanıdığım kimse yoktu” (Arslan, 2004, s. 377) şeklinde dile getirdiği ifadelerle hedef ülkede yaşadığı yalnızlığa dikkat çeker. Eserde, konuya çocuk karakter Adil üzerinden de vurgu yapılır:

“Adil yıkandıktan sonra yurdun önündeki beton alana kendi başına top oynamaya gitti. Hiç arkadaşı yoktu. Tam Salzburg’daki okuluna alışırken, yeniden okul değiştirmesi onun için çok kötü olmuştu. Okulda yapayalnızdı, kimse onunla arkadaşlık yapmıyordu, çünkü dil bilmiyordu. Okulda olduğu gibi burada da yalnız oynamak zorundaydı. Oynarken, sanki yanında biri varmış gibi konuşuyor, topa hırsla vuruyor, sonra ardından koşuyordu” (Arslan, 2004, s. 451).

Karakterin, yaşadığı yalnızlığa çözüm yolu olarak hayalî yöntemler geliştirdiği ve böylelikle yalnız başına kalma sorununu aşmaya çalıştığı görülmektedir. Her göçmenin Adil gibi yalnızlığına çözüm bulması mümkün olmayabilir. Mesela Türk işçi Nadire, yalnızlığın verdiği bunalımla kendisini kaldığı pansiyonun balkonundan aşağı atar ve hayatını kaybeder (Arslan, 2004, s. 474-475). Nadire’nin intihar etmesi, pansiyonda kalan diğer göçmenlerin ruhsal dünyalarında yıkım meydana getirir. Göçmenlerden bazıları Nadire’nin ölümüyle ilişkin birbirlerini suçlamaya başlarlar. Bu durumu gören Serçe konuya müdahil olur ve Nadire’nin ölümüyle ilgili birbirlerini suçlamanın yersiz olduğunu savunarak sözlerini şöyle sürdürür:

“Bundan sonra daha başka Nadireler yitirmemek için, bundan sonra böyle olaylar olmaması için, neler yapacağımızı konuşalım şimdi. Çünkü eğer böyle giderse, eğer buralarda böyle kapanmayı sürdürürsek, belki balkondan atıp kendimizi öldürmeyiz ama ben şuna kesinlikle inanıyorum ki hepimiz hasta olacağız; ruh hastası ya da başka türlü hasta” (Arslan, 2004, s. 479).

Verilen alıntıdan da anlaşılacağı üzere göçmenler yalnızlık, ilgisizlik vb. sorunların etkisiyle bunalımlı bir ruh hali içerisine girmişlerdir. Serçe ise bu konuya çözüm üretme, yaşadıkları böylesi sorunları güç birliğiyle aşmak için çaba sarf etmektedir. “Minare”de ise Necva’nın

dilinden yalnızlığa vurgu yapılır: "Aslında çok değişmişim. Bütün hayatım değişmişti. Şimdi sadece ben vardım. Ne annem ne babam ne de Ömer; sadece ben. Tek başıma Londra'da tutunmaya çalışan ben" (Leila Aboulela, 2006, s. 147). Romanda göçmenlerin ülkesine geri dönemedikleri gibi yaşadıkları Avrupa'da da yalnızlık çekmeleri kendilerini vatansız, devletsiz hissetmelerine yol açmaktadır. Nitekim Necva ile arkadaşı Enver arasında geçen bir konuşmada "öyleyse sen de ben de yurtsuzuz" (Leila Aboulela, 2006, s. 154) şeklindeki ifadeler, bu konuyu örneklendirebilir.

Her iki romanda göçmelerin maruz kaldıkları sorunlar, onların siyasal eleştiriler yapmalarına da yol açmaktadır. Mesela "Serçe 2"de Nadire'nin intiharı sonrası pansiyondaki diğer göçmenlerin yaşadıkları bunalım, onların kendi aralarında sert tartışmaya girmelerine yol açar. Böylesi bir münakaşa anında ayağa kalkan Fahri Baba, tartışmanın kapatılmasını ister ve sorunu şöyle çözmeye çalışır:

"Buradaki hiç kimsenin suçu yok! Gerçek suçlulardan biri, ülkemizde iş olanağı yaratamayıp bizi buralara gönderenlerdir. İkincisi, bizi buraya kapatanlar, bize ev vermeyenlerdir. Bizi duygusu olmayan, sevmesini ya da sevilmesini bilmeyen, sadece çalışan birer yaratık olarak gördüler, buraya kapattılar! Esas suçlu bunu yapanlardır" (Arslan, 2004, s. 479).

Fahri Baba, göçmenlerin sıkıntılar çekmesinin sorumlusu olarak sadece ev sahibi ülke toplumunu görmemektedir. Aynı zamanda kaynak ülke yöneticilerinin de vatandaşlarına müreffeh bir hayat sunmadıkları için suçlu olduklarını ifade etmektedir. Böylece söz konusu kimselerin vatanlarından ayrılarak alışık olmadıkları topraklarda yaşamak zorunda kaldıkları ve bu sorunlarla karşılaştıkları vurgulanmaktadır. "Minare"de de Necva farklı bir toplumda yaşamak zorunda kalmanın, yalnızlık çekmenin ve vatanına da gidememenin verdiği sıkıntılar sebebiyle şöyle bir düşünceye girer:

"İstikrarlı bir ülkeye sahip olmanın nasıl bir şey olduğunu merak ederdik. Gelecekle ilgili planlar yapabileceğiniz, hükümette kimlerin olduğuna aldırış etmeyeceğiniz, idarecilerin her gün hayatınızı alt üst etmedikleri bir ülkeye sahip olmak. Geleceğe umutla bakabileceğiniz, hayaller kurabileceğiniz, güven içinde çocuk yetiştirebileceğiniz bir ülke. İsteddiğiniz zaman ayrılıp istediğiniz zaman dönebileceğiniz, sizin için hep var olan, sizi bekleyen sağlam bir toprak" (Leila Aboulela, 2006, s. 162).

Görüldüğü gibi Necva, yaşadığı ve şahit olduğu hedef ülkedeki çekici özelliklerin, neden kendi devletinde olmadığını sorgulamakta, bu olanaklardan vatanının mahrum bulunmasını ince bir

üslupla eleştirmektedir. Kısaca, her iki romanda göçmenlerin yalnızlık çektikleri, bu durumun ise onlarda çeşitli sorunlara kaynaklık ettiği ve bazı kişilerde bunalıma yol açtığı tespit edilmiştir.

4.6. Geri Dönüş

Hedef topraklarda yaşadıkları zorlukların, çektikleri sıkıntıların yanı sıra çocukların ait oldukları sosyal ve kültürel ortamda bulunmalarına yönelik eğilim ve istek, gurbet duygusu, özlem ve daha pek çok faktör, göçmenin kaynak ülkeye geri dönüş planları yapmasına ya da geri dönmesine yol açabilmektedir. “Serçe 2”de konuyla ilişkili çok fazla örneğin çeşitli kurgular üzerinden okurlara sunulduğu görülür: Şengül ile Serçe kendi aralarında konuşurken konu Almanya’da kalıcı olup olmadıklarına gelir. Şengül, çocuklarını Almanya’ya getirmediğini, burada çalışıp onları Türkiye’de okuttuğunu, çocukların eğitimlerini tamamlamalarıyla birlikte kendisinin de Türkiye’ye döneceğini ifade eder. O, Serçe’nin de burada kalıcı olup olmadığını merak eder ve bu çerçevedeki sorusuna Serçe şöyle bir yanıt verir: “Hayır, çocuklarımı burada okutuyorum. [...] Şu çocukları elden çıkarayım, ben de burada kalmak istemiyorum” (Arslan, 2004, s. 498-499). Dolayısıyla, Şengül gibi Serçe’nin de Almanya’da kalıcı olmaya dair plan yapmadığı anlaşılmaktadır.

Aslında kaynak ülkeye geri dönmenin de kendine göre zorlukları vardır. Bu bağlamda da farklı farklı gerekçeler sayılabilir. Mesela “Serçe 2”de Serçe’yle sohbet eden Türk bir işçi, Almanya’da iş koşullarının zor olduğunu, bu yüzden buraya geldiğine pişman olduğunu belirtir. Ancak, ülkesine de dönemediğini, buna neden olarak ise yapamadı, başaramadı şeklindeki toplumsal baskıdan çekindiğini söyler (Arslan, 2004, s. 367). Görüldüğü gibi karakterin ait olduğu topraklara geri dönememesinde, kendisine yönelik meydana gelebilecek toplumsal baskıdan çekinmesi önemli bir faktördür.

“Minare”de ise göçmenlerin vatanlarına geri dönememelerinde siyasal faktörlerin daha fazla öne çıktığı söylenebilir. Söz gelişi Necva, dayısıyla oturduğu bir yerde konu ülkeye geri dönmeye gelir. Necva, dayısına birkaç haftalığına Hartum’a gideceğini söyleyince dayısı kullandığı kaşığı bırakır ve onu “geri dönmek, hala pek doğru bir seçim değil” (Leila Aboulela, 2006, s. 121) şeklindeki sözlerle uyarır. Dayının bu yaklaşımından, ülkesinde siyasal sorunların sona ermediği, Necva’nın Sudan’a gitmesi durumunda istenmeyen sonuçlarla karşılaşabileceği biçiminde bir anlam çıkarımı yapılabilir. Nitekim ilerleyen zamanda Toronto’dan Necva’yı arayan Saleh Dayı, Sudan’da ikinci bir askerî darbe meydana geldiğini ve bu yüzden kesinlikle

Sudan'a geri dönmemesi gerektiğini Necva'ya ifade eder (Leila Aboulela, 2006, s. 135). Özetle, gerek "Serçe 2"de gerekse "Minare"de göçmenlerin kaynak topraklara farklı nedenlerden dolayı geri dönme isteği taşıdıkları, ancak çeşitli gerekçelerle söz konusu dönüşün mümkün olmadığı söylenebilir.

SONUÇ

Göç, kendi içerisinde sınır içi, sınır ötesi, zorunlu, serbest gibi çeşitli alt başlıklar taşıyan çatı bir kavram olarak nitelendirilebilir. Söz konusu her bir alt başlığa getirilen kısa bir tanımla kavramın açıklandığı düşünülür. Ancak göçle ilgili her bir başlık içinde farklı hikâyeler barındırır. Mesela sınır ötesi göç, insanların kendi devletinden ayrılması ve farklı bir ülkeye gitmesi/yerleşmesi şeklinde terimsel anlamda ifade edilebilir. Ama göç eden/etmek zorunda kalan bu insanların evlerini, yurtlarını, vatanlarını terk etmelerinin ortaya çıkardığı zorluklar vardır.

Dili, kültürü farklı hedef topraklarda yaşamak, hayatlarını devam ettirmek, çocuklarını buralarda büyütmek, onları büyütürken aynı zamanda ait oldukları dillerinden ve kültürlerinden kopmamaları bilinciyle hareket etmek gibi konular ise bahsi geçen zorluklardan bazılarıdır. Sayılan bu güçlükler, aynı zamanda sınır ötesi göçün kısa bir hikâyesi olarak açıklanabilir. Dolayısıyla göçü, sadece kavramsal açıklamalarla sınırlı tutmak ya da eylemsel yönüyle değerlendirmekten başka olgunun arka planında yer alan insanî boyutuyla da anlaşılır kılmak gerekir.

İncelemesi yapılan "Serçe 2" ve "Minare" adlı romanlarda işlenen göç konusu –eserlerde de vurgulandığı üzere- gerçek yaşamdan ilhamla kurgulanmış ve okurlara sunulmuştur. Her iki romanda farklılık oluşturan faktörler yer aldığı gibi benzerlik taşıyan nedenler de vardır. Her iki eserde yer alan kaynak ülkedeki siyasal sorunlar benzerlik gösterir. "Serçe 2" kaynak ülke Türkiye'de askerler ülke yönetimine darbe yoluyla el koymuşlardır. "Minare" adlı eserin kaynak ülkesi Sudan'da da askerler darbe yapmış ve sivil idareye ülke yönetiminden el çektirmişlerdir. Ancak Türkiye'de gerçekleşen siyasal sorunların roman karakterlerinin vatanlarından göç etmelerinde asıl neden olmadığı, böylelikle "Serçe 2"deki göçün daha çok ekonomik gerekçeler taşıdığı; Sudan'da meydana gelen siyasal gelişmeler ise karakterlerin yaşamsal endişelere kapılıp ülkelerini terk etmelerini gerekli kıldığı söylenebilir. Bu yüzden, "Serçe 2"de işlenen göç eylemi, serbest göç kapsamında değerlendirilebilirken; "Minare"de kurgulanan göç hareketi ise zorunlu göç olarak açıklanabilir.

Bu durum, aynı zamanda göçe yol açan itici ve çekici faktörler bağlamında da farklılık oluşturmaktadır. Her ne kadar incelemede itici ve çekici faktörler başlığı altında her iki eserden örnek alıntılarla konuya vurgu yapılmış olsa da “Minare” adlı romanda söz konusu faktörler, “Serçe 2”den farklı bir özellik taşımaktadır. “Serçe 2”de yer alan itici ve çekici faktörlerin göçü etkilediği ve karakterlerin vatanlarından ayrılmalarında önemli birer saik olduğu ifade edilebilir. Ancak “Minare”de itici ve çekici faktörlerin ülkedeki siyasal ortam nedeniyle farklı bir niteliğe büründüğü ve bunun ait oldukları topraklardan ayrılma, bir başka yere göç etme dışında karakterlere seçenek bırakmadığı tespit edilmiştir.

Her iki romanda, karakterlerin ortak noktalarından biri yaşadıkları Avrupa ülkelerinde içine düştükleri gurbet duygusu, ülkesinden ayrılmanın verdiği üzüntü, akraba ve arkadaşlara olan özlem, ait oldukları toplumun sosyal, kültürel unsurlarına olan hasret gibi konulardır. Ayrıca buldukları topraklarda ev sahibi ülke vatandaşlarının onlara olan ilgisizliği, insanî açıdan hak ettikleri değerin onlara verilmeyişi, göçmenlerin daha fazla yalnızlaşmalarına, buldukları toplumdaki kopmalarına ve zaman içerisinde bunalım geçirecek bir vaziyete girmelerine neden olmaktadır.

Karakterlerin geri dönüş yapma konusunda dile getirdikleri söylemlerin de her iki romandaki göç durumunun farklı boyutlar taşıdığını göstermektedir. Mesela, “Serçe 2”de karakterler, hedef ülkede yaşadıkları çok çeşitli sorunların etkisiyle geri dönüş planları yapar ve ekonomik, sosyal bazı sorunları aştıktan sonra bu eyleme girişecekleri, vatanlarına geri dönecekleri yönünde açıklamalar ortaya koyarlarken; “Minare”de ise göçmenler, buldukları hedef ülke topraklarında karşı karşıya geldikleri onlarca sıkıntıya rağmen vatanlarında var olan siyasal sorunlar nedeniyle istedikleri/arzuladıkları halde geri dönemezler.

Her iki eserdeki genel işlenişten, “Serçe 2”de -her ne kadar farklı farklı sorunlar olsa da- karakterler geri dönmek istediklerinde onları bekleyen bir vatanlarının olduğu inancındadırlar. Fakat “Minare”de karakterler, yaşadıkları topraklarına aidiyetlerini yitirmeye başlarlar ve bazı zamanlar kendilerini “yersiz, yurtsuz” insanlar olarak nitelendirdikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda, “Serçe 2”de karakterler, kimi vakitler vatanlarıyla ilgili umutlarını yeşerten hayaller kurabilirlerken; “Minare”de ise karakterler umutlarını, beklentilerini, adeta geleceğini yitirmiş birer göçmen olarak yansıtılmışlardır. Dolayısıyla, her iki romanda çeşitli konularda ortak noktalar varken, aynı zamanda farklı detayların da yer aldığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akça, N. C. (2015). Menekşe Toprak'ın öykülerinde Almanya'ya göç'ün farklı yüzleri İçinde: G. Şeker, A. Tilbe, M. Ökmen, P. Yazgan Hepgül, D. Eroğlu (Editörler), *Turkish Migration Conference*, (ss. 577-587). Transnational Press.
- Akın, Banu A. (2017). Türk tiyatrosunda 12 Eylül darbesini okumak. *Turkish Studies*. Volume: 12/16, s. 1-24.
- Arslan, A. (2004). *Serçe 2*. Berfin Yayınları.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2015). Düzensiz göç: küreselleşmede kısıtlanan insan hareketliliği, *Küreselleşme Çağında Göç*, Derleyenler: S. Gülfer İhlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner, İletişim Yayınları. s. 501-518.
- Aydın, M. (2006). Küreselleşme koşullarımız ve göçler. *Uluslararası Göç Sempozyumu*, Sistem Matbaacılık. s. 200-205.
- Bağ, Y. (2001). Çerkezlerin dramı işgal, soykırım, sürgün ve göç. *Çerkezlerin Sürgünü*, (ss. 207-217). Kafkas Derneği Yayınları.
- Baklacioğlu, N. Ö. (2013). Bulgaristan'da Türk ve Müslümanlara uygulanan etnik arındırma ve göç politikalarının Türkçe yazında yansması. İçinde: H. Mevsim, M. Kutlay (Editörler), *Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü*, (ss. 61-75) Karınca Yayınları.
- Cihangir, M. (2020). *Ötekileşen ve ötekileştirilen göçmenler Türk – Sudan – Pakistan – romanları bağlamında karşılaştırmalı bir inceleme*. Efe Akademi Yayınevi.
- Çiçek, A. & Taylan, Ö. (2021). Türkiye'nin stratejik göç yönetimi hamlesi: 2018-2023 uyum strateji belgesi ve ulusal eylem planı'nın analizi. içinde: E. Arslan (Editör), *Yerel ve Küresel Eksende Uluslararası Göç Üzerine İncelemeler*, (ss.225-248), Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gürbüz, Ş. (2006). Kırdan kente zorunlu göçün nedenleri ve sonuçları. *Uluslararası Göç Sempozyumu*, (ss. 211-214). Sistem Matbaacılık.
- <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce>, erişim tarihi: 1 Eylül 2021.
- Leila Aboulela (2006). *Minare*. (Çev: G. Meriç). Marka Yayınları.
- Öğdür, İ. (2010). *Sudan'daki askerî darbeler ve Ortadoğu'ya etkileri*. Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Öztaş, C. & Zengin, E. (2006). Göç ve Azerbaycan. *Uluslararası Göç Sempozyumu*, (ss. 65-75). Sistem Matbaacılık.
- Saydam, A. (2010). *Kırım ve Kafkas göçleri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Türkçe Sözlük* (2011). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü*, (2009) Editör: Doç. Dr. Bülent Çiçekli, Türkçe Tercüme: Littera Çeviri ve Dil Hizmetleri Dnş. Ltd. Şti., Yayıncı: Uluslararası Göç Örgütü.